

ТМ	Г. XXXIV	Бр. 3	Стр. 1053-1063	Ниш	јул - септембар	2010.

UDK 821.163.41-3.09 Мијатовић Ч.
821.163.41-3.09 Гарашанин М.
821.163.41-3.09 Ђорђевић В.

Оригинални научни рад
Примљено: 26. 5. 2010.

Горан Максимовић
Филозофски факултет
Ниш

ПОЛИТИЧАРИ КАО КЊИЖЕВНИЦИ СРПСКОГ 19. ВИЈЕКА (Чедомиљ Мијатовић, Милутин Гарашанин, Владан Ђорђевић)

Резиме

У уводном дијелу огледа направљен је књижевноисторијски осврт на живот и књижевну дјелатност тројице истакнутих политичара и књижевника српског 19. вијека, на Чедомиља Мијатовића (1842-1932), Милутина Гарашанина (1843-1898) и Владана Ђорђевића (1844-1930). У средишњем дијелу огледа укратко је указано на њихова репрезентативна књижевна дјела. Издвојени су историјски романи и приповијетке Чедомиља Мијатовића: Иконија, везирова мајка (1891), Рајко од Расине (1892), Кнез Градоје од Орлова града (1899), Краљичина Анђелија (1928), те књига путописне прозе Цариградске слике и прилике (1901). Из књижевног опуса Милутина Гарашанина нарочито је издвојена књига медитативно-сатиричке прозе Доколице (1892). Док су у књижевном раду Владана Ђорђевића нарочито апострофирани тротомни историјски роман Цар Душан (започет 1875. године, а завршен тек 1919. године), као и шест књига мемоарских Успомена (од којих је објављен само први том у Новом Саду 1927. године, а остали дијелови се још увијек налазе у рукопису).

Кључне речи: српска књижевност, епоха реализма, политичари, књижевници, рецепција заборављених писаца

1.0. Били су вршњаци и савременици, имали су сродне животне и књижевне путеве, а важили су за тројицу најугицајнијих и често непомирљивих српских политичара обреновићевске Србије у посљедњој трећини 19. вијека. Посебно их је зближавала снажна комплементарност политичког ангажмана и књижевног рада, као што су

goranm@filfak.ni.ac.rs

и по свему другоме: Чедомиљ Мијатовић (1842-1932), Милутин Гарашанин (1843-1898) и Владан Ђорђевић (1844-1930), били снажне личности и велики ауторитети свога времена. Из данашње перспективе можемо закључити да их везује још једна заједничка црта књижевне судбине. Иако су сва тројица били изузетно уважавани међу савременицима, након смрти су углавном ишчезли са књижевне сцене, а највећи дио њиховог дјела остао је скрајнут или потпуно заборављен.¹

1.1. Као пријатељ краља Милана Обреновића, Чедомиљ Мијатовић је био учесник бројних политичких догађаја свога немирног доба. Рођен је у Београду, 18. октобра 1842. године, у породици која је водила поријекло из села Јаска на Фрушкој Гори. Отац Милан био је професор, познат као писац првог уџбеника земљописа у Србији, мајка Кристина-Рахила (рођена Илић), била је из В. Бечкерека (Зрењанина). Остао је без оца 1853. године. У родном граду је завршио основну школу и гимназију, а затим и правни одсек на Лицеју (1862). Као студент Велике школе био је члан Уједињене омладине српске, а истакао се на барикадама приликом турског бомбардовања Београда 1862. године. Као државни стипендиста студирао је финансије у Минхену, Лајпцигу, Цириху и Бечу (1862-1865). Том приликом се 1864. године оженио Елодијом Лотом, Енглескињом америчког поријекла, која је била истакнута књижевница. Након окончања студија био је извјесно вријеме на финансијској пракси у Бечу. Потом се вратио у Београд, гдје је радио као суплент (1865) и професор Велике школе (1866-1868), а затим и као начелник Министарства финансија (1868-1872). У почетку је припадао Либералној странци, да би иза тога пришао Напредњацима и зближио се са краљем Миланом. Поред бројних високих чиновничких функција, у више наврата је био министар финансија (1880-1883, 1886-1887, 1894), као и министар иностраних дела (1880-1883, 1888-1889). Остао је упамћен по томе што је без знања осталих чланова владе, али сагласно са аустрофилском политиком краља Милана, потписао тајну конвенцију с Аустро-Угарском (1881). Био је посланик или генерални конзул у више градова: четири пута у Лондону, по једном у Хагу и Букурешту, два пута у Цариграду, био је једно вријеме и члан Државног савета, да би након Мајског преврата 1903. године био пензионисан. Након тога се повукао из јавног живота и преселио у Лондон. Након Првог свјетског рата био је директор Југословенске трговачке финансијске делегације у Лондону. Пред крај живота је потпуно био изгубио вид. Умро је у Лондону 14. маја 1932. године.

¹ О феномену заборављених писаца у српској књижевности 19. вијека писали смо укратко у уводу сљедећег огледа: Горан Максимовић, "Три занемарена пјесника српског романтизма (Васа Живковић, Јован Илић, Стеван Владислав Каћански)", *Стил*, часопис за науку о језику и књижевности, год. VIII, број 8, Међународно удружење "Стил", Београд, 2009, стр. 243-253.

Књижевним радом почео се бавити као гимназијалац, а као студент Велике школе био је један од покретача алманаха *Лицејка* (1862), у којем је објавио и прве текстове (историјски чланак "Стеван Високи" и приповијетку "Зека капетан, једна црта из 1813. године"). Писао је стручне чланке из области јавних финансија. Као историчар први је почео истраживати привредну историју у српском средњем вијеку и у доба Отоманске империје. Сарађивао је у бројним српским (*Видовдан, Даница, Вила, Матица, Српска зора, Отаџбина, Јавор, Браник, Глас Црногорца, Српски преглед, Коло*), као и страним часописима (*Good Wards, Eastern and Western Review, Fortnightly Review*). Био је један од оснивача Чупићеве задужбине (1871). Био је редовни члан Српског ученог друштва и дописни члан ЈАЗУ,² а као редовни члан Српске Краљевске академије од њеног оснивања био је секретар (1887), а затим и њен председник (1888-1889).

Истакао се као писац историјских романа и приповједака у којима се на романтичан начин велича српска прошлост, а за најпознатије дјело *Иконија, везирова мајка* (Београд, 1891), добио је годишњу награду Српске Краљевске академије. Након тога је написао романе: *Рајко од Расине* (Београд, 1892), *Кнез Градоје од Орлова града* (Срем. Карловци, 1899), *Краљичина Анђелија* (Београд, 1928).³ Најпознатији роман *Рајко од Расине* посветио је "имену" М. Видаковића. Тематски су везани за српски средњи вијек, за косовску трагедију и године пропадања српских држава и робовања под Турцима.⁴ У роману *Кнез Градоје од Орлова града* обрађена је чувена легенда о српским великашима који су закаснили на Косовски бој (по *Троношком родослову* то је био војвода Радич, а по епској пјесми Мусић Стефан). У роману *Иконија, везирова мајка*, обрађен је "данак у крви", кроз казивање о судбини мајке чијег су сина одвели у јаничаре, а он је касније постао велики везир и царев зет (Мехмед-паша Соколовић). У роману *Рајко од Расине* приказане су пустоловине младића, посљедњег потомка старе српске племићке породице, након што је избавио из турског ропства једну маџарску грофицу док је служио на везирувом двору у Београду.⁵

Писао је историјске расправе, а као припадник романтичарске школе у српској историографији гајио је дубоко увјерење да је веза између историје и поезије нераскидива: *Студије за историју српске трговине 13. и 14. века* (Бг, 1872. и 1873), *Цар Урош и краљ Вукашин* (Бг,

² Симха Кабиљо-Шутић, "Делатност Чедомиља Мијатовића у ЈАЗУ и његова преписка са Рачким", *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, год. XXV, св. 3, Нови Сад, 1977, стр. 567-581

³ Јован Деретић, *Српски роман 1800-1950*, Нолит, Београд, 1980, стр. 93-108.

⁴ Татјана Јовићевић, *Српски историјски роман 19. века*, Друштво за српски језик и књижевност, Београд, 2007, стр. 107-116.

⁵ Горан Максимовић, "Чедомиљ Мијатовић (Београд, 1842-Лондон, 1932)", *Фелтон: Заборављени писци, Бестселер*, год. IV, број 74, Београд, 23. јануар 2009, стр. 4.

1872), *Пад Цариграда 1453. године* (Бг, 1879), *Деспот Ђурађ Бранковић 1-2* (Бг, 1880-82), *Балишићи, скица за историју Зете* (Бг, 1881), *Балишићи, генеалошка студија* (Бг, 1886), *Кнез Милош и пуковник Хојес* (Бг, 1892), *Пропаст јаничара 3. јуна 1823. године* (Бг, 1899), *Кнегиња Јелена Балишићка, кћи кнеза Лазара косовског* (Бг, 1932) и слично.⁶

Оставио је занимљиву путописну прозу *Цариградске слике и прилике* (Нови Сад, 1901), о чему је престрог суд изрекао П. Поповић (*Из књижевности I*, Београд, 1906).⁷ Бавио се спиритизмом и писао је о езотеричним појавама: *Аветињски појави* (Београд, 1887) и *Из царства духова* (Београд, 1887). Преводио је са енглеског језика: Ц. М. Макензи и П. А. Ирби, *Путовање по словенским земљама Турске у Европи* (Београд, 1868), Х. Т. Бакл, *Историја цивилизације у Енглеској* (Београд, 1871), Ст. Лен-Пул, *Историја Турске царевине* (Ниш, 1890), Б. Франклин, *Живот Бенџамина Франклина* (Београд, 1901) и сл.⁸

1.2. Међу знаменитим српским породицама 19. вијека, Гарашанини заузимају високо мјесто, одмах иза Карађорђевића, Обреновића и Ненадовића. Углед им је донио Илија Гарашанин, утицајни државник и политичар, те изнад свега творац чувеног *Начертанија*, а продужетак породичног угледа и утицаја успоставио је Милутин Гарашанин, школовани државник, дипломата и публициста посљедње трећине 19. вијека. Као син Илије Гарашанина рођен је у Београду 1843. године, основну школу завршио је приватно у родитељском дому, а потом и гимназију у Београду. Уписао се 1859. на Природно-техничко одељење Лицеја у Београду, годину дана касније наставио студије математике најприје на лицеју Сент Барб у Паризу, а од 1863. на париској Политехници. Као државни питомац, у чину потпоручника, ступио је у артиљеријску школу у Мецу. По повратку у Србију 1868. на породичном имању у Гроцкој бавио се домаћом економијом. У политички живот је ушао 1874. као посланик у Народној скупштини, гдје се залагао за слободу штампе, законитост и грађанске слободе, за нови слободоумни устав, те идеје европског либерализма, на основу чега је постао предводник нове генерације политичара коју су назвали "младим конзервативцима".⁹ Учествовао у Српско-турским ратовима (1876-77), гдје је рањен августа 1876. у бици на Огоријевцу. Учествовао у покретању листа *Видело* (1880), а након сукоба са радикалском опозицијом учествовао је у оснивању Напредне странке, чији је почетни програм био заснован на идејама

⁶ Драгољуб Влатковић, "Чедомиљ Мијатовић", *Лексикон писаца Југославије*, књ. IV, Нови Сад, 1997, стр. 368-369.

⁷ Павле Поповић, "Чедомиљ Мијатовић као путописац", *Сабрана дела Павла Поповића*, Нова књижевност II, Београд, 1999, стр. 198-210.

⁸ Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, приредио Јован Пејчић, Завод за уџбенике, Београд, 1997, стр. 293-294.

⁹ *Наши посланици 1894-1896*, Слике и биографије, Београд, 1897, стр. 247.

европског либерализма. У влади Милана Пироћанца изабран је за министра унутрашњих дела крајем 1880. У три наврата је био предсједник владе. Први пут у фебруару 1884. у којој је вршио и послове министра иностраних дела. Други пут у мају 1885. и трећи пут у априлу 1886. године.¹⁰ Учествовао у оснивању *Српске краљевско академије* 1886. године, за чијег редовног члана је изабран 9. јануара 1893. године.¹¹ Умро је вршећи дужност посланика Србије у Француској, у Паризу 1898. године. Сахрањен је у Београду.

Од раних дана Гарашанин је био одличан бесједник и полемичар, са изразитим књижевним даром и одњегованим стилем.¹² Прве радове објавио је у рукописном школском листу *Ђачки венац*, који је основао са друговима из гимназијске дружине Слога (Ч. Мијатовићем, М. Кујунџићем, С. Поповићем). Политичкој публицистици се нарочито окренуо од покретања листа *Видело* (1880), те књижевно-политичког листа *Поглед* (1897-1898). Полемисао је са краљем Миланом о односима у породици Обреновић, о чему је објавио брошуру *Посљедњих шест година наше новије историје* (1892), те са Ј. Ристићем о политици намјесништва у Србији (1868-72. и 1889-92), о чему је објавио брошуру *Два намесништва* (1892). У књижевном погледу најзначајније му је дјело *Доколице* (1892) у којем је из политичко-публицистичке и сатиричке перспективе критиковао политичке искључивости у Србији и приказао друштвене аномалије свога времена. Пред крај живота у календару *Бели орао* (1897) објавио је двије приповијетке: *Душе у мукама* и *У два светла дана*.¹³

Доколице су у посебном издању објављене у Београду 1892. године, а потом су уз извјесна скраћивања, која је начинио редактор Јаша М. Продановић, доживјеле друго издање у редовном колу СКЗ (коло XLII, књига 291), у Београду 1939. године. Као што сам наслов потврђује, дјело је настало у слободним тренуцима, тако да садржи и особине медитативне прозе и сатиричког есеја, а одликује се лијепим књижевним стилем, занимљивим описима и оштрим инвективама, те повремено и развијеним посматрачким даром, захваљујући којима су изложена жива свједочења о друштву, о политичким страстима и приликама у Србији посљедње трећине 19. вијека.¹⁴

¹⁰ Милан Ђ. Милићевић, *Додатак поменику од 1888*. Знаменити људи у српскога народа који су преминули, Београд, 1901, стр. 25-27.

¹¹ Јован М. Жујовић, "Милутин Гарашанин", *Годишњак СКА*, год. XII (1898), Београд, 1899, стр. 213-220.

¹² Јован Грчић, *Историја српске књижевности*, Београд, 1906, стр. 287. и 302.

¹³ М. Самарџић, "Гарашанин Милутин", *Српски биографски речник*, том 2, Матица српска, Нови Сад, 2006, стр. 625-628;

¹⁴ Јаша М. Продановић, "Милутин Гарашанин (10/II 1843-21/III 1898)", предговор у књизи: Милутин Гарашанин, *Доколице*, Српска књижевна задруга, коло XLII, књига 291, Београд, 1939, стр. 7-29.

Ради се о дјелу политичке публицистике, које се наслања на Гарашанинове полемичке новинске чланке у којима је заговарао тзв. либерални или "нови конзервативизам". У уводној Напосмени, аутор наглашава да нема намјеру да критикује политичке принципе и установе "под којима су модерни народи пристали да живе", поготово зато што и сам вјерује да су "те установе народима од користи и да их треба чувати", већ жели да разобличи бројне софизме (изопачења и аномалије), који су се увукли у политичке принципе. У расправама *Нова болест у Србији* и *Једнакост пред законом*, разобличена је несрећна болест фразеологије која је ушла у све наше политичке говоре, у правни систем, па чак и у сам Устав, и до те мјере их загушила да је тешко разликовати истину од лажи, јасну идеју од замагљивања и обмане, морал од неморала, искрене идеале од трговине тим идеалима. У расправама *Парламентаризам* и *Борба за опстанак* указано је на слабости модерне парламентарне демократије, на чињеницу да политика није наука, него пука вјештина, тако да о свим битним питањима не може да се одлучује само простом већином гласова, већ и уважавањем мишљења одабраних појединаца који су стручњаци за поједине области. Са друге стране, модерни парламентаризам има задатак, и једини то може ма колико био несавршен, да буде брана пред опасношћу од узурпаторског понашања оних политичара који не могу да се растану од власти и који читав свој програм заснивају на борни за опстанак у министарским фотељама. У расправи *Трка за већином*, кроз анегдоту о томе како је Бог испунио народима на земљи све жеље, а само су Срби остали ускраћени у томе јер до данас нису успјели да се договоре шта хоће, указано је на савремене политичке страсти које су сведене на приземну трку за влашћу. У расправи *Слобода и ред*, кроз анегдоту о Колумбовом јајету, демистификовано је увјерење о постојању идеалних политичких слобода и идеалног реда, којим политичари често злонамјерно манипулишу и обмањују лаковјерне бираче у борби за власт. Одмах иза тога, у расправи *Разочарања*, кроз два примјера из стварног живота: о поштену мајстор-Пери ћурчији и сеоском кмету Миленку, указано је на посљедице које су проистекле из погрешног схватања тако замишљене идеје о политичким слободама и реду. Посебно мјесто у *Доколицама* припада расправи *Кроз свет унакрст*, зато што анализира физиономије, навике и појаве, које нису карактеристичне само за српско друштво, већ и за друге народе и средине, а тичу се односа према власти, политичком странчарењу, патриотизму, различитим имитацијама и уопште људском моралу и слабостима. У књижевном смислу драгоцен је запажена психолошка карактеризација типа "човека који верује да је најпапетнији на свету". Најобимније мјесто у *Доколицама* припада завршној расправи *Политичке жмурке*, која разматра парадоксалну истину да упркос свим теоријама и формулама, модерној

парламентарности и уставности, народна права најефикасније могу бити остварена тек кад на историјску сцену ступи право јачега. Да би на сликовит начин поткријепио ту тврдњу, Гарашанин опширно излаже примјере изокретања "суверених народних права" приликом гласања за народне посланике, при чему на крају редовно буду избрани не они представници које народ жели, већ они за које агитују срески капетани или полицијски писари.¹⁵

1.3. Владан Ђорђевић је био један од неприкосновених књижевних и политичких ауторитета обреновићевске Србије. Рођен је у Београду, 21. новембра 1844. године, у породици цинцарског поријекла која се доселила у Београд 20-тих година 19. вијека. Крштено име Ипократ замијенио је као великошколац у Владан. Отац Ђорђе био је апотекар, мајка Марија била је из београдске трговачке породице Леко. Основну школу је започео у родном граду, а након пресељења са породицом окончао је у Сарајеву. Послије повратка у Београд, завршио је гимназију. Прву годину Лицеја завршио је у Београду, а затим је као државни стипендиста студирао медицину у Бечу (1863-69). Као студент постао је члан српског ђачког друштва *Зора*, а затим је био један од покретача Уједињене омладине српске (1866), био је њихов секретар и члан Главног одбора, те представник "омладинаца" на Свесловенском конгресу у Москви (1867). По окончању основних студија, на Универзитетској хируршкој клиници слушао је предавања из хирургије и акушерства (1869-71). Током Француско-пруског рата на њемачком бојишту усавршавао се у ратној хирургији (1870). По окончавању студија добио је титулу доктора хирургије, а затим и магистра акушерства. У Бечу је живио са Паулином Бихнер, у ванбрачној заједници су добили двоје дјеце, а вјенчали су се тек по доласку у Београд (1871). Запослио се као војни лекар, а затим је убрзо постао шеф хирургије у Војној болници, професор у Војној академији (1874-75), те дворски лекар књаза Милана (1872-78). Основао је Српско лекарско друштво (1872), а био је његов секретар (1872-74), потпредседник (1886-89) и председник (1890-91). Био је један од оснивача Српског друштва црвеног крста (1876) и сл. Био је члан Српског ученог друштва (1869), те дописни (1888) и редовни члан СКА (1892).¹⁶

Блискост са српским двором, допринијела је напуштању "омладинских идеја" и окретању политичком конзервативизму, што је нарочито дошло до изражаја послије приступања Српској напредној странци (1883). Као политичар значајно је допринио реформи здрав-

¹⁵ Горан Максимовић, "Милутин Гарашанин (Београд, 1843-Париз, 1898)", Фељтон: Заборављени писци, *Бестселер*, год. II, број 46, Београд, 7. децембар 2007, стр. 4.

¹⁶ Живомир Младеновић, "Ђорђевић Владан", *Лексикон писаца Југославије*, књ. II, Матица српска, Нови Сад, 1979, стр. 43-45.

ствених институција, школства, судства, пореског система, опремању војске, изградњи жељезница, цјелокупној привредној реформи земље и сл. Био је министар просвете и црквених дела и министар народне привреде у влади Николе Христића (1888-89). Напредњаке је напустио 1889. године. Након абдикације краља Милана отишао је у дипломатију, био је посланик у Атини (1891-93) и Цариграду (1894-97). Вратио се у земљу да би постао председник владе и министар иностраних дела (1897-1900), а због изразито аутократске политике тај период је у опозиционим круговима називан "црном влада-новштином". Након противљења вјеридби краља Александра са Драгом Машин и оставке кабинета, био је лишен свих војних чинова и пензије, тако да се након тога преселио у Беч (1900-1905). Послије повратка у Србију (1905), враћена му је пензија, али је убрзо био осуђен на шест мјесеци затвора због наводног одавања државних тајни у мемоарском дјелу *Крај једне династије I-III* (1905-1906). Након изласка на слободу повукао се из јавног живота и посветио се књижевном раду. Послије аустријске анексије Босне и Херцеговине (1908), определијели се за афирмисање русофилских идеја. Под његовим уредништвом објављена је *Плава књига о српском питању* (1909). У току Првог свјетског рата био је интерниран у Аустрију (1916-18). Послије преране смрти најстаријег сина Милана, а већ нарушеног здравља, преселио се у Беч (1921). Почасни доктор наука Београдског универзитета постао је 1925. године. Умро је у Бадену код Беча, 31. августа 1930. године.¹⁷

Књижевни рад започео је као гимназијалац. Прву приповијетку "Пушчана зрна" објавио је у *Српским новинама* (1860), а затим је написао трагедију *Љубоје Жупан* коју је извело Дилетантско позориште у Великој пивари (1861). Историјски роман *Кочина Крајина* објавио је 1863. године, а затим и три књиге *Путничких црта* (Београд, 1865; Крагујевац, 1869. и 1874).¹⁸ Дрamu *Народ и великаши* објавио је 1868. године, док је приповијетке објавио под насловом *Скупљене приповетке Владана Ђорђевића I-3* (Београд, 1872, Панчево, 1879). Историјски роман *Цар Душан I-III* започет је 1875. године, а завршен тек 1919. године. Написао је укупно шест књига мемоарских *Успомена*. Прву је објавио у Новом Саду (1927), док се друга, трећа, четврта и пета налазе у РОМС-у, а шеста под насловом *Министар у ропству (моја старост)*, налази се у Архиву Србије. Бројне прилоге (приповијетке, путописе, романе и драме, критике, мемоарску прозу,

¹⁷ Сузана Рајић, *Владан Ђорђевић*, биографија поузданог обреновићевца, Завод за уџбенике, Београд, 2007, 381 с.

¹⁸ Горан Максимовић, "Владан Ђорђевић (Београд, 1844-Баден код Беча, 1930)", Фелтон: Заборављени писци, *Бестселер*, год. IV, број 77, Београд, 6. март 2009, стр. 4.

преводе са њемачког, француског, руског и новогрчког језика, чланке из медицине, политике, дипломатије, природних наука), објављивао је у водећим листовима и часописима свога времена (*Српске новине*, *Видовдан*, *Световид*, *Даница*, *Матица*, *Видовдан*, *Босанска вила*, *Јавор*, *Летопис Матице српске* и сл.). Између бројних стручних књига издвајамо *Народну медицину у Срба* (Нови Сад, 1872), *Историју српског војног санитета* (Београд, 1879, 1881). Истакао се као покретач и уредник једног од најзначајнијих часописа епохе српског реализма *Отаџбина* (1875, 1880-83, 1887-92).¹⁹

Мада је у томе гајио највеће књижевне претензије, као писац историјских романа истакао се више као фактограф, као историчар и добар познавалац српске прошлости, него као романсијер са развијеном имагинацијом и способношћу да умјетничким средствима дочара једно доба, што је била општа слабост овог жанра у српској књижевности 19. вијека (Ј. Игњатовић, С. Новаковић, Ч. Мијатовић).²⁰ У том смислу је нарочито карактеристичан његов тротомни роман *Цар Душан*, посвећен приказивању двадесетогодишње владавине Стефана Душана, у којем је огромна историјска документација у потпуности маргинализовала романескно причање, тако да је ово дјело навођено као примјер "једног од ћорсокака у које је био запао српски историјски роман 19. века".²¹

2.0. Зато што је Чедомиљ Мијатовић био савременик реалиста, а што је стилски припадао "старијем колу наших писаца" (П. Поповић), критичари су га посматрали као анахрону појаву. Каснији истраживачи прихватају да је био значајан писац у жанру историјског романа српског 19. вијека (Ј. Деретић, Т. Јовићевић). Добар повод за нова читања и вредновања Мијатовићевог дјела могла би да представљају обновљена интересовања издавача. Објављена је историјска расправа *Љубав на двору Немањића* (Бг, 2002). Обновљено је 2007. године и фототипско издање превода књиге *Путовање по словенским земљама Европе у Турској* (Ц.М. Макензи-А.П. Ирби). Вриједна је појава књиге мемоарске прозе *Успомене балканског дипломате* (Бг, 2008) и сл.

Књижевна критика није озбиљније пропратила појаву *Доколица*, а кратке осврте о књизи углавном су забиљежили политички листови и страначки истомишљеници. Пошто се Гарашанинова књига појавила последице сатиричких приповједака М. Глишића, у којима је био оштро разобличен корумпирани чиновнички апарат, политичке неслободе и друге аномалије и парадокси друштвене збиље, наведене опсервације политичке стварности, непогрешиве сатиричке ин-

¹⁹ Владимир Јовичић, *Часопис Отаџбина 1875-1892*, Београд, 1985.

²⁰ Татјана Јовићевић, нав. дјело, стр. 77-106.

²¹ Јован Деретић, нав. дјело, стр. 93-108.

вективе, те критичка слика србијанског друштва, јасно упућују на закључак да Гарашанинове *Доколице* представљају књигу која се дијелом наслањала на новију традицију, а затим послужила и као претходница српској хумористичко-сатиричкој прози на крају 19. вијека (С. Сремац, Б. Нушић, Р. Домановић).

Кад је ријеч о Владану Ђорђевићу, у данашњем времену највише пажње заслужује његова мемоарска и путописна књижевност, зато би ваљало изнова публиковати та дјела или их приредити за штампу из рукописне заоставштине, а онда приступити новом читању и вредновању овог заборављеног писца.

Литература

- Влатковић 1997: **Влатковић, Драгољуб**. Мијатовић, Чедомиљ. – In: Лексикон писаца Југославије. - Књ. IV. – Нови Сад. - с. 368-369.
- Грчић 1906: **Грчић, Јован**. Милутин Гарашанин. – In: Историја српске књижевности. – Београд. – с. 287 и 302.
- Деретић 1980: **Деретић, Јован**. Српски роман 1800-1950. – Београд. - с. 93-108.
- Жујовић 1898: **Жујовић, Ј.М.** Милутин Гарашанин. – In: Годишњак СКА. - XII (1898). – Београд. – с. 213-220.
- Јовићевић 2007: **Јовићевић, Татјана**. Српски историјски роман 19. века. – Београд. - с. 107-116.
- Кабилџо-Шутић 1977: **Кабилџо-Шутић, Симха**. Делатност Чедомиља Мијатовића у ЈАЗУ и његова преписка са Рачким. – In: Зборник Матице српске за књижевност и језик. – Књ. XXV. - Св. 3. – Нови Сад. - с. 567-581.
- Максимовић 2008: **Максимовић, Горан**. Милутин Гарашанин (Београд, 1843-Париз, 1898). In: Фелтон: Заборављени писци. – Бестселер. - год. II. - број 46. – Београд. - с. 4.
- Максимовић 2009: **Максимовић, Горан**. Чедомиљ Мијатовић (Београд, 1842-Лондон, 1932). In: Фелтон: Заборављени писци. – Бестселер. - год. IV. - број 74. – Београд. - с. 4.
- Максимовић 2009: **Максимовић, Горан**. Владан Ђорђевић (Београд, 1844-Баден код Беча, 1930). In: Фелтон: Заборављени писци. – Бестселер. - год. IV. - број 77. – Београд. - с. 4.
- Милићевић 1901: **Милићевић, Милан. Ђ.** Милутин Гарашанин. – In: Додатак поменику од 1888. Знаменити људи у српскога народа који су преминули. – Београд. – с. 25-27.
- Младеновић 1979: **Младеновић, Живомир**. Ђорђевић Владан. – In: Лексикон писаца Југославије. - Књ. II. – Нови Сад. - с. 43-45.
- Продановић 1939: **Продановић, Јаша**. Милутин Гарашанин (10/II 1843-21/II 1898). – Предговор. – In: Милутин Гарашанин, Доколице. – Београд. – с. 7-29.
- Поповић 1999: **Поповић, Павле**. Чедомиљ Мијатовић као путописац. - Сабрана дела Павла Поповића. - Нова књижевност II. – Београд. - с. 198-210.
- Рајић 2007: **Рајић, Сузана**. Владан Ђорђевић, биографија поузданог обреновићевца. – Београд. - 381 с.
- Рајић 2007: **Рајић, Сузана**. Ђорђевић, Владан. – In: Српски биографски речник. - Књ. III. – Нови Сад. - с. 522-525.
- Скерлић 1997: **Скерлић, Јован**. Историја нове српске књижевности. - Приредио Јован Пејчић. – Београд. - 293-294.
- Самарцић 2006: **Самарцић, М.** Гарашанин Милутин. – In: Српски биографски речник. - Том 2. – Нови Сад. – с. 625-628.

Goran Maksimović, Niš

**POLITICIANS AS SERBIAN 19th WRITERS CENTURY
(Cedomilj Mijatovic, Milutin Garasanin, Vladan Djordjevic)**

Summary

In the introductory part of the experiment is made književnoistorijski review of the life and literary work of three prominent politicians and writers Serbian 19th century, the Cedomilj Mijatovic (1842-1932), Milutin Garasanin (1843-1898) and Vladan Djordjevic (1844-1930). In the central part reflected briefly points to their representative literary works. Featured are historical novels and short stories Cedomilj Mijatovic: Iconia, the Vizier's mother (1891), Rajko of Rasina (1892), Prince of Građoje Eagles City (1899), Queen Anđelija (1928), and traveler's books of prose and picture opportunities Constantinople (1901). From a literary opus Milutin Garasanin in particular was singled out books meditative-satirical prose Dokolice (1892). While in a literary work Vladan Djorđević especially emphasized trotomni historical novel Emperor Dusan (started 1875th year, and ended only in 1919th year), and six books memoarskih remembrance (of which only the first was published in Novi Sad, the 1927th year, and other parts are still in manuscript).

Key words: Serbian Literature, Epoch of Realism, Politicians, Novelists, Reception of Forgotten Writers